

|                                                                                                                                                                                                             |                                                                                                                                                                                     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Makale Bilgisi:</b> Arıtürk, M. H. (2023). Eleştirel Bir Hermeneutik Teoriye Doğru: Habermas-Gadamer Tartışmasının Yeniden Değerlendirilmesi. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:11, Sayı:1, ss.74-87. | <b>Article Info:</b> Arıtürk, M. H. (2023). Towards a Critical Hermeneutic Theory: Revisiting the Habermas-Gadamer Debate. DEU Journal of Humanities, Volume:11, Issue:1, pp.74-87. |
| <b>Kategori:</b> Araştırma Makalesi                                                                                                                                                                         | <b>Category:</b> Research Article                                                                                                                                                   |
| <b>Gönderildiği Tarih:</b> 07.12.2023                                                                                                                                                                       | <b>Date Submitted:</b> 07.12.2023                                                                                                                                                   |
| <b>Kabul Edildiği Tarih:</b> 10.02.2024                                                                                                                                                                     | <b>Date Accepted:</b> 10.02.2024                                                                                                                                                    |

## ELEŞTİREL BİR HERMENEUTİK TEORİYE DOĞRU: HABERMAS-GADAMER TARTIŞMASININ YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mete Han Arıtürk\*

### ÖZ

Bu çalışma Jürgen Habermas ve Hans-Georg Gadamer'in hermeneutik perspektiflerini sosyo-politik bir bağlamda karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Eleştirel bir hermeneutik anlayışını benimsediğini iddia edebileceğimiz Habermas, metinlerin ve kültürel ifadelerin yorumlanmasını daha geniş bir sosyal ve siyasi bağlama yerleştirerek gizli ideolojik temelleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Gadamer ise daha geleneksel bir hermeneutik duruşa bağlı kalarak anlamın tarihsel ve kültürel bağlamlara gömülü doğasını vurgulamaktadır. Bununla birlikte farklılıklarına rağmen her iki filozofun da pozitivizm ve modernizmin kısıtlayıcı yapılarına karşı bir tavır geliştirdiklerini söylemek mümkündür. Çalışma, Habermas'ın, Gadamer'in hermeneutiğine yönelttiği eleştirileri, özellikle de geleneğin ideolojik boyutuna ilişkin eleştirilerini incelemektedir. Çalışma, aralarındaki farklılıklara rağmen, özellikle hermeneutiğin eleştirel teoriyi zenginleştirmedeki önemine ilişkin yaklaşma zemininin mümkün olduğuna vurgu yapmaktadır.

**Anahtar Sözcükler:** Habermas, Gadamer, eleştirel teori, hermeneutik, gelenek

### TOWARDS A CRITICAL HERMENEUTIC THEORY: REVISITING THE HABERMAS-GADAMER DEBATE

#### ABSTRACT

This study aims to compare the hermeneutical perspectives of Jürgen Habermas and Hans-Georg Gadamer in a socio-political context. By placing the interpretation of texts and cultural expressions in a broader social and political context, Habermas, who can be said to have a critical hermeneutical understanding, aims to uncover hidden ideological underpinnings. Gadamer, on the other hand, has a more traditional

\* Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri. metehanariturk@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3773-9610.

hermeneutic stance. He emphasises the embeddedness of meaning in historical and cultural contexts. Despite their differences, however, it is possible to say that both philosophers are developing a stance in opposition to the restrictive structures of positivism and modernism. The study examines Habermas's critique of Gadamer's hermeneutics, particularly his critique of the ideological dimension of tradition. The study emphasizes that, despite their differences, a basis for rapprochement is possible, especially regarding the importance of hermeneutics in enriching critical theory.

**Keywords:** Habermas, Gadamer, critical theory, hermeneutics, tradition

## 1. GİRİŞ

Yorumlama sanatı ve bilimi olan hermeneutik, ister metinler ve kültürel ifadeler, isterse de insan iletişiminin karmaşıklığı söz konusu olsun, dünyayı deşifre etmemizi ve anlamlandırmamızı sağlayan bir mercektir. Hermeneutik, on sekizinci yüzyılın sonlarında, özellikle beşerî bilimlerdeki çeşitli yazıları okumak için bir teknik olarak kullanılmaya başlanmıştır. Belirli metinlerle (İncil gibi) sınırlı spesifik yorumlama kuralları yerine, daha geniş anlamda anlama ilkelerini keşfetmeye odaklanılmıştır. Bu çabanın orijinal atfı, anlamının iki kategoride sınıflandırılmasını öneren Friedrich D. Schleiermacher'e kadar izlenebilir: gramatik yorumlama ve psikolojik (veya teknik) yorumlama. İlk kavram, bir ifadenin dilin kendi bağlamı içinde anlaşılmasıyla ilgiliyken, ikinci kavram bir ifadeyi konuşmacının yaşam yolculuğunun bir bileşeni olarak görür (Negru, 2007, s. 113). Bu çerçevede Jürgen Habermas ve Hans-Georg Gadamer'in hermeneutik üzerine çalışmaları bize bu disiplinin bütünlüklü bir yapısını anlamak için önemli bir perspektif sunar. Bu çalışma, söz konusu iki düşünürün hermeneutik anlayışlarının karşılaştırmalı bir incelemesini yaparak bu iki önemli ismin hermeneutiğe dair yaklaşımlarının benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Felsefi hermeneutik bağlamında Habermas ve Gadamer sadece farklı değil, zaman zaman da karşıt paradigmaları temsil etmektedir. Eleştirel hermeneutik yaklaşımıyla tanınan Habermas, metinlerin ve kültürel ifadelerin yorumlanmasını daha geniş bir toplumsal ve siyasi bağlam içine yerleştirir. Düşünürün merceği, dil ve iletişimin sosyo-politik işlevlerine titizlikle odaklanır ve metinlerde genellikle gizli kalan ideolojik temelleri ortaya çıkarmaya kararlıdır. Habermas'ın kavramsal çerçevesi 'iletişimsel eylem'in önemli rolü etrafında dönmektedir.

Gadamer ise daha gelenekselci bir hermeneutik duruşa bağlıdır. Gadamer, anlamın tarihsel ve kültürel bağlamlara gömülü olduğunun altını çizer ve geçmiş ile bugün arasındaki sürekli diyalogu vurgular. Gadamer'e

göre hermeneutik doğası gereği öznel; kişisel deneyimlerden ve önyargı<sup>40</sup> nosyonundan etkilenir. Bizi, metinlerle veya kültürel ifadelerle ilişki kurduğumuzda, tarih ve gelenekle süregelen bir iletişime katıldığımızı anlamaya (*verstehen*) davet eder. Söz konusu çerçevede dahilinde bu çalışmada Habermas ve Gadamer'in sırasıyla eleştirel ve geleneksel olarak basitleştirebileceğimiz farklı hermeneutik anlayışları çözümlenmeye çalışılacaktır.

Habermas, Gadamer'in dışında Hilary Putnam, Michel Foucault, John Rawls ve Jacques Derrida gibi oldukça farklı alanlarda uzmanlaşmış filozoflarla da sosyo-politik teori, estetik, epistemoloji, dil ve din felsefelerinin dâhil olduğu geniş bir spektrumda tartışmalar yapmış, çok yönlü bir düşünürdür. Yine Habermas'ın felsefesinde öne çıkan yönler, kendisinin de ikinci nesilden dâhil olduğu Frankfurt Okulu'nun temel ilgi alanı olan politik ve eleştirel düşüncenin yanı sıra Gadamer'in yoğun etkileri olan hermeneutik anlayışıdır.

Gadamer, yirminci yüzyıl hermeneutik anlayışında kurucu ve belirleyici isimlerin en başında gelmektedir. Düşünür, Martin Heidegger'in felsefesinden derinden etkilenmiştir. Bununla birlikte Heideggerci olduğu kadar Platoncu ve Aristotelesçi düşünceden de beslenen, ayırt edici ve kapsamlı bir hermeneutik yaklaşımı ortaya koymayı başarmıştır. Gadamer üzerine önemli çalışmaları olan Jeff Malpas'a göre düşünürün yaklaşımı dört temel alanda yoğunlaşmıştır:

1. Bunlardan ilki ve en etkili olanı felsefi bir hermeneutiğin ortaya konulması
2. Felsefenin ve felsefe tarihinin içindeki diyalogun Platon ve Aristoteles'in yanı sıra Heidegger ve Hegel etkileniminde ortaya çıkartılması
3. Literatürle, özellikle şiir ve sanatla felsefenin ve hermeneutiğin ilişkilerinin kurulması
4. Son olarak ise Gadamer'in pratik felsefe olarak adlandırdığı etik ve politik konulara eğilen felsefi yöne eğilmesi (Malpas, 2022).

Gadamer'in felsefesinde ve hermeneutik anlayışında öne çıkan diyalojik yapı, Gadamer'in sadece felsefesinde değil bütün bir entelektüel yaşamında büyük bir öneme sahip olmuştur. Malpas'ın da belirttiği gibi Gadamer, felsefi anlayışını aktarmak için söyleşinin ve tartışmanın büyük bir önem kazandığı sayılı filozoflardandır ve benzer bir yaklaşıma sahip olan Habermas ile tartışması da Gadamer'in bu yaklaşımının bir göstergesidir.

---

<sup>40</sup> Gadamer'in kullandığı anlamıyla önyargı, kelimenin gündelik kullanımının çağrıştırdığı 'peşin hükümleri' değil anlama eyleminin zorunlu koşullarını teşkil eden kültürel ve tarihsel belirlenimleri imler.

Hem Gadamer'in hem de Habermas'ın felsefelerinde pozitivizmin ve modernizmin tek tipleştirici ve baskıcı yapısına karşı bir başkaldırı öne çıkmaktadır. İki düşünürün bu duruma tepkilerinde farklılıklar olsa da hermeneutik bu karşı çıkışta büyük bir önem taşımaktadır. Özellikle Habermas'ın felsefesinde kendisinin de tanıklık ettiği Nürnberg Mahkemeleri<sup>41</sup> oldukça etkili olmuştur. Düşünüre göre Heidegger örneğinde de görüldüğü üzere Alman felsefi geleneği, nasyonal sosyalizm gibi bir gerçekliği anlayacak veya eleştirecek entelektüelleri sağlamakta yetersiz kalmıştır. Felsefenin söz konusu noksanlığına bir eleştiri olarak ortaya çıkan Eleştirel Teori'nin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında güç kazanması bir rastlantı değildir. Bu bağlamda Eleştirel Teori'nin idealist felsefe ile ilişkisini tartışmak ve bunun hermeneutikle bağını kurmak Habermas'ı anlamak açısından yararlı olacaktır. Zira daha önce de değindiğimiz üzere Habermas, Eleştirel Teori geleneğine derinden bağlıdır ve felsefesini anlamak ancak bu şekilde mümkün olacaktır (Malpas, 2022).

## 2. Eleştirel Teori, İdealist Felsefe ve Hermeneutik İlişkisi

Habermas'ın da dahil olduğu Eleştirel Teori akımına göre geleneksel felsefe, varlığın nihai zeminini keşfetmek amacıyla akıl adı altında tüm önemli antitezlerin (özne-nesne, öz-görünüş, düşünce-varlık) uzlaştığı otantik bir varlık düşüncesi üretmiştir (Marcuse, 2009, s. 102). Böylesi bir yaklaşımın sebebi ve sonucu olan İdealist Felsefe, dünyayı başka bir araca gerek duymaksızın akılla erişilebilir, akla bağımlı ve aklın hükmü altında tanımlamıştır.

İdealist felsefenin akla dayanan yönü, onu ideoloji olma tuzağından uzak tuttuğu gibi aynı zamanda eleştirel de kılmayı başarmıştır. Bununla birlikte idealist felsefenin somut olanı somut temellerinden kopararak elde ettiği salt soyut kavramlar üzerinden işleyişi ve aklın olanaklarının ortaya konmasından arda kalan şeyleri felsefi bir görev olarak tanımaması Eleştirel Teori bağlamında bu düşünce tarzının kapitalist iş bölümünün bir parçası haline gelmiş olarak kavranmasına sebep olmuştur. Daha önce verdiğimiz örnekten devam etmemiz gerekirse, idealist düşünce ekolü, felsefeyi nasyonal sosyalizme karşı çıkacak eleştirel entelektüeller üretmez hale getirmiştir. Eleştirel Teori ise bunun tam aksine, akıl dışı olanın akılsal olana dönüştürülmesini bir ödev olarak kabul etmiş; felsefenin aklın sınırları içinde dünyaya değmeyen bir yapıyı sürdüremeyeceğini savunmuştur (Sevilla, 1997, ss. 60-65). Bu bağlamda felsefeci, mevcut düzeni olumlamanın ötesine gidemeyen bu iş bölümünün bir parçası olmaktan kurtarılmalıdır (Horkheimer, 2005, s. 363). Özetle Horkheimer'in dediği gibi, "eleştirel kuram mevcut gerçekliği akıl dışılığın aşılabileceği inancıyla deşifre etme"

<sup>41</sup> Nürnberg Uluslararası Askerî Ceza Mahkemesi, 20 Kasım 1945 – 1 Ekim 1946 tarihleri arasında gerçekleştirilen ve Nazi suçlularını yargılamak için kurulmuş olan mahkemelere verilen addır (Wright, 1947).

görevini üstlenmiştir ve bu deşifrenin sonucunda da söz konusu gerçekliğin değiştirilmesi için çaba göstermeyi bir ödev olarak kabul etmiştir (Horkheimer, 2005, s. 368).

Hermeneutik gelenek, idealist felsefe ile özellikle insan mutluluğuna doğrudan odaklanmama ve materyalist muhteviyata önem atfetmeme gibi yönlerden paralellik göstermektedir. Ancak, hermeneutik yaklaşımın idealizmle tam bir uyum içinde olmadığı, bazı konularda farklılıklar barındırdığı da açıktır.<sup>42</sup> (Mendelson, 1979, s. 45). Ancak diğer kanatta, pozitivizm eleştirisi açısından ortak kanaatler taşısalar da Eleştirel Teori'nin temsilcilerinin hermeneutiğe bakışı, idealist felsefeye bakışlarıyla tutarlı bir şekilde genel anlamıyla olumsuz bir yapıdadır. Söz konusu düşünürler, hermeneutik geleneğin de idealist felsefe gibi aklın sınırları içerisinde dünyaya değmeyen bir yapıda olduğunu savunmuşlardır. Bununla birlikte Habermas teorik meseleleri sıklıkla diğer felsefi ve bilimsel geleneklerden perspektifler katarak ele almakta, böylece eleştirel teorinin kapsamını genişletmektedir (Honneth, 1979, ss. 45-50). Mendelson, bu yaklaşımının Habermas'ı, Eleştirel Teori geleneğinde yer alan diğer düşünürlerden ayırdığı yönler hususunda aşağıdaki satırları kaleme almıştır:

Bu strateji onu Alman idealizmi ve Marksizminin kategorik yörüngesinde kalma ve çağdaş rakiplerini neredeyse tamamen olumsuz bir şekilde ele alma eğiliminde olan Frankfurt Okulu'ndan ayırmaktadır. Habermas'ın daha açık tutumu - çeşitli alternatif yaklaşımların içkin eleştirisi yoluyla ilerleme kararı- seleflerinin prosedüründen belli bir memnuniyetsizliği yansıtmaktadır. Ne de olsa 1940'lar ve 1950'lerde, proleter harekete dair umutlar faşizm, Stalinizm ve kültür endüstrisinin karanlığıyla karardıktan sonra, Horkheimer ve Adorno teorik ve politik bir çıkmaz sokağa ulaşmışlardı; hem pratikten hem de hakim bilimsel söylem evreninden izole olmakla kalmamışlar, aynı zamanda neredeyse evrensel söyleşme süreçlerinin sözde hakimiyeti nedeniyle ezoterik olmayan kopuşları ve muhatapları bulamayan bir tarih felsefesi geliştirmişlerdi. (Mendelson, 1979, s. 47).

<sup>42</sup> Örneğin Gadamer, bilginin öznesinin idealizmde olduğu gibi transandantal ego olarak değil, empirik özne olarak kavranabileceğini söyler (Mendelson, 1979, s. 45).

### 2.1. Habermas'ın Gadamer'in Hermeneutik Anlayışına Yönelik Eleştirileri

Habermas 1967'de Gadamer'in *Hakikat ve Yöntem* adlı eserine karşı oldukça eleştirel bir çözümleme kaleme almıştır. Düşünürün, Gadamer'in hermeneutik anlayışına yönelik eleştirilerinin büyük bir kısmı *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine* adlı eserinde temellenir. Habermas bu çalışmasında amacını şu sözleriyle açıklar: "Doğa bilimleri ve beşerî bilimler yan yana, birbirlerine hayranlık duymadan da olsa karşılıklı kayıtsızlık içinde yaşamayı başarabilirken, sosyal bilimler iki yaklaşım arasındaki gerilimi çözerek onları tek bir çatı altında toplayabilmelidir" (Habermas, 1988, s. 73). Thomas McCarthy'ye göre kitabın yazıldığı dönemde bilimsel yöntem tartışmalarına mantıksal pozitivizm hâkim olmuştur. Özellikle Kuhn'un ufuk açıcı çalışması, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* bilim felsefecileri arasında henüz yeni yeni yankı bulmaya başlamışken, sosyal bilim felsefesinde uzak bir uğultu olarak kalmıştır. Bu nedenle Habermas'ın birincil amacı, sosyal bilimlerin 'ampirik-analitik' anlayışlarının egemenliğini sarsmaktır. Özellikle, sosyal araştırmanın sembolik olarak yapılandırılmış nesne alanına erişim sağlamak için, metinsel beşerî bilimlerde geliştirilen yöntemlerin temel açılardan karşılaştırılabilir olması gerektiğini göstermeye çalışmıştır. Habermas bu noktaya değinirken, fenomenolojik, etnometodolojik, dilbilimsel ve özellikle Gadamer bağlamında hermeneutik geleneklerde geliştirilen kavrayışlardan yararlanabilmiş ve bu temelde, pozitivizmin daha sonraki düşüşünü ve yorumsamacılığın yükselişini tüm temel açılardan öngören bir argüman ortaya koyabilmiştir (McCarthy, 1988, s. vii). Habermas'ın bu bağlamda büyük önem atfettiği hermeneutik hususunda özellikle *Hakikat ve Yöntem*'in önyargı, otorite ve geleneğin reformasyonu ve 'etkin-tarihsel bilinç' ile ilgili kısmını hedef almıştır. Habermas, Gadamer'in aldığı pozisyonu rölativist ve potansiyel olarak baskıcı oluşuyla eleştirmektedir. Yine o, Gadamer'in bu görüşlerinin Heidegger'in realizm ve hümanizm karşıtlığıyla ilişki içinde olduğunu öne sürmüştür.

Habermas ve genel anlamda Frankfurt Okulu için temel eleştiri noktası Gadamer'in 'tarihsel bilinçliliğe' veya gelenek kavramına yönelik yaklaşımı nezdinde ortaya çıkmaktadır. Gadamer için hermeneutik anlama edimi, bir kültür nesnesini, geleneğin içinden anlamaktır ve bu bakımdan içseldir. Anlama, geleneğin dışına çıkarak ya da önyargılardan arınarak değil, aksine bunların içinde kalarak gerçekleştirilebilir. Bu sebeple hermeneutik hareket bütünden parçalara, gelenekten şahsi deneyimlere doğru ilerler. Gelenek bizim belli bir deneyime veya bir sanat eseri örneğinde olduğu gibi bir nesneye yaklaşımımızda önyargılarımızı ve beklentilerimizi biçimlendirir. Habermas'a göre Gadamer, geleneğe dayanması ve ona olan güveni sebebiyle, hermeneutik geleneğin veya gelenek içinde barınan ideolojinin eleştirisini yapamaz hale gelir. Böylesi bir eleştirinin gerçekleşmesi için gereken şey, bağımsız bir referans noktası sağlayan topluma ait nesnel bir teoridir. Bu

nedenle Habermas'a göre Gadamer'in geleneğin dışına çıkmayı reddetmesi, herhangi bir bağımsız referans noktasını olanaksız hale getirmektedir (Nuyen, 1995, s. 420).

Nuyen'e göre Habermas, şayet geleneğin dışında durup ona belli bir mesafeden bakılmazsa, hermeneutik gelenekle ilgili hataların ne olduğunu ortaya çıkarma gücüne sahip olunamayacağını düşünür. Bu çerçevede bir alımlayıcı öznenin bağlantılı bulunduğu gelenek sistematik olarak saptırılmış ve çarpıtılmışsa; yine baskı ve zor üzerine ortaya çıkan perspektiflerin bir toplamı ise bir yorumsama krizi ortaya çıkar (Nuyen, 1995: 420-421). Bu bağlamda Habermas'ın Gadamer'i eleştirdiği üç temel yön bulunduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır: Bunlardan ilki gelenek fikrinin temelcilik (*foundationalism*) anlayışına dönmekten başka bir anlama gelmeyeceği ve böylesi bir yaklaşımın özcü önkoşullarda imkânı olmayan bir temel arayışından başka bir anlam taşıyamayacağı yönündedir. Habermas'ın diğer bir önemli eleştirisiyse Gadamer'in hermeneutik anlayışında geleneğin öznenin refleksiyonunda önemli bir rolünün olduğunu savunmakla birlikte soyutluktan kurtulamamasıdır. Habermas'ın Gadamer'e yönelttiği son temel eleştiri ise, Gadamer'in gelenek kavramının ideolojik boyutunu görmezden geldiğidir. Bir gelenekteki güçlü isimler ya da gruplar o geleneği kolayca saptırabilir ve o gelenekteki yeni anlayış mevcut rejimin baskı kurması için bir saldırı veya savunma aracı olabilir. Örneğin Mussolini ve Hitler yönetiminde Nietzsche'nin eserleri ırkçı, otoriter bir geleneğin öğeleri şeklinde anlaşılmıştır. Çünkü her iki lider de Nietzsche'yi kendi fikirlerine bağlı olarak anlamış ve kendi takipçilerine de öyle anlamalarına sebep olacak bir baskıyla sunmuşlardır (Alexander, 2011, s. 277). Bu bağlamda nazizm veya faşizm geleneğinde olanlar, Friedrich Nietzsche'yi bu geleneğin sınırlılıkları ve otoritenin istediği doğrultuda anlamışlardır. Dolayısıyla gelenek, hermeneutik anlamının tüm aşamalarında ve tüm kapsamında etkili olursa gelenekteki herhangi bir çarpıklık kalıcı hale gelecektir.

Tarihe söz konusu çerçeveden bakıldığında Habermas'ın Gadamer'e yönelttiği gelenek kavramının ideolojik boyutunu görmezden geldiği yönündeki eleştirileri belli bir haklılık kazanmaktadır. Habermas'a göre topluma ve genel anlamda her şeye, söz konusu yapıların bize eğitim ve çeşitli kitle iletişim araçlarıyla dayatılan anlama geleneğinden uzak bir noktadan bakamazsak eleştirel-rasyonel yönümüzü kaybederiz. Bu nedenle Gadamer'in felsefesinde anlamak için büyük öneme sahip olan önyargı ve gelenek nosyonları Habermas için bilgi niteliği taşımazlar ve anlamayı sağlamak yerine insanları gerçeklerden uzaklaştırabilirler.

Habermas, Gadamer'i sadece anlama edimi için büyük önemi olduğunu savunduğu önyargılardan dolayı değil, aynı zamanda Gadamer'in bunun ötesine geçerek önyargıların temelinde bilginin yer aldığı görüşüne ulaştığı için de eleştirir. Habermas, *Sosyal Bilimlerin Mantiği Üzerine*'de,

Gadamer'in gelenek, otorite ve akıl arasında bir karşıtlık görmediğini iddia eder (Habermas, 2011, s. 393). Habermas ise bununla bağlantılı olarak önyarguları bilgi kaynağı olarak kabul etmenin otoriteyi veya geleneği bilgi kaynağı olarak kabul etmek anlamına geldiğini savunur. Habermas için gelenekler 'sistemik olarak bozulmuş iletişim' olmaktan öteye geçemezler (Habermas, 1970, ss. 205-208). Böylesi bir iletişim veya etkileşim kusurlu sonuçlar doğuracaktır ve yine böylesi bir iletişim hâkimiyet ilişkileri oluşturacaktır ki buna kusurlu bilginin hâkimiyeti demek yanlış olmayacaktır.

Habermas'ın Gadamer'e karşı ortaya koyduğu bir diğer eleştirisiyse linguistik bağlamdadır. Gadamer için tüm düşünceler ve yorumlar dilde gerçekleşir; bu da dilsel olarak varlığımızı oluşturan şeydir. Düşünürü göre "linguistik anlama [*sprachverstehen*] yalnızca birincil karşılıklı anlamaya değil, iletişimde çarpıklıklar olduğunda ortaya çıkan bir hermeneutik anlamaya [*Verstehen*] bağlıdır" (Habermas, 2002, s. 205). Dolayısıyla Gadamer'e göre biz, dili başka ufukların dilini anlamak ve kendi ufukumuzun iletişim aracı olarak kullanırız. Dilin belli bir ufukla bağdaşık oluşu onun meşruiyetini kanıtlar ve bu bağdaşım geleneğin dille bağlantısını da aynı zamanda haklı kılar.

Habermas dile yönelik böyle bir görüşün yanlış olduğunu ve bağdaşımın meşruluğu sağlamakta yeterli olmayacağını savunur. Habermas bağdaşım kurulan dilin sistemik olarak saptırılmış (*systematically distorted*) bir dil olabileceğini söyler. Böylesi bir dille iletişim doğal olarak sistemik olarak saptırılmış, bozuk bir iletişim olacaktır. Habermas buna örnek olarak aynı dil ufkundan iki farklı insan arasındaki iletişimi örnek gösterir. Bir grubun çıkarları diyalogda kullanılacak dilin sınırlılıkları sebebiyle o dilin diyalog içerimleriyle çelişebilir ve bu da sistemik saptırılmaya sebep olur. Esas sorun da bu sistemik bozulmanın her zaman anlaşılmasındadır. Konuşanlar bunu anlamazlarsa Habermas'a göre bu sahte-iletişim (*pseudo-kommunikation*) olur. Böylesi sahte bir iletişimin olasılığı, Habermas'a göre, dil bağdaşık ve ortak olsa da, iletişimin geçerli olmama olasılığını gösterir. Dolayısıyla Habermas'a göre Gadamer'in hermeneutiği, dildeki sistemli saptırmalar konusunda güçsüzdür (Leinfellner, 1977, ss. 181-184).

## 2.2. Gadamer'in Eleştirilere Yanıtları ve Habermas'a Eleştirileri

Gadamer'in bu eleştirilere yanıtı, temelde ideolojinin hiçbir eleştirisinin hermeneutik anlayışın veya anlamının dışında olamayacağı ve dışsal bir referans noktasının ise bir aldanıştan ibaret olduğu yönündedir. Gadamer'e göre her türden patolojiyi ortaya çıkartıp ona karşı koyabilecek türden objektifliğe sahip bir teorik standart oluşturmanın olasılığına inanmak adeta Tanrı'nın bakış açısına ulaşmak ve Tanrı'yı kendi varlığında görmek gibidir ve bu şok edici bir biçimde gerçek dışıdır (Gadamer, 1990, ss. 292-294). Teorik refleksiyonlarımız ve bütün ideolojik eleştirilerimiz geleneğin içerisinde kurulur ve teorisyenin önanlamaları ve önyarguları dahilinde



şartlandırılır. Gadamer için Habermas'ın talep ettiği şey bir köktenci gerekçelendirmeye duyulan arzu ile aranan, kabul edilemez ve var olmayan bir transandantalizmdir (Nuyen, 1995, s. 423).

Gadamer'in Habermas'ı transandantal bir bakış açısına sahip, mutlak bir gerekçelendirme talep eden epistemik bir temelci olarak gördüğünü iddia etmek mümkündür. Habermas'ı böyle kabul ettiğimizde iki düşünür arasındaki görüş ayrılığı adeta ufukların kaynaşmasına izin vermeyecek ölçüde ayrılır. Ancak Jack Mendelson'a göre iki düşünürün arasındaki ayrılık aslında bu kadar derin ve büyük değildir. Mendelson, Gadamer'in, Habermas'ın refleksiyon anlayışında idealist-rasyonalist bir yönü ön plana aldığını oysa Habermas'ın da 'etkin-tarihsel bilincin' varlığını reddetmediğini savunur. Habermas'ın 'iletişimsel eylem teorisi'ne göre kişiler tarihin ve kültürün getirdikleriyle birlikte bir topluluğun diğer üyeleriyle bir kavram ve anlam dünyasını paylaşırlar. Bunun da ötesinde bireylerin diğerleriyle paylaştıkları kavramlar ve anlamlar gerekli olan önanlamayı oluştururlar (Mendelson, 1979, s. 63).

Bir eleştirel teorisyen, bu önanlamadan mümkün olduğunca çoğunu bilinç seviyesine getirmeye çalışır ve böylece onun üzerinde belli bir kontrol kurmaya gayret gösterir. Ancak bunun tamamını bilinçlilik seviyesine getirme iddiasında olmak ve yansıtılmamış içeriği elimine etmeye çabalamak rasyonalist veya idealist bir illüzyona düşmekten farksızdır (Mendelson, 1979: 63). Habermas, böylesi bir tuzaktan uzak durduğunu savunur. Bu bağlamda Habermas, Gadamer'in anlamda hermeneutik bir gelenekle dirsek temasında bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Mendelson da Habermas'tan önce Eleştirel Teori'nin hermeneutik gelenekle negatif bir ilişkisi olduğunu kabul eder. Mendelson, Habermas'ın başardığı şeyin, eleştiri ve Eleştirel Teori'yi hermeneutik olarak bilgilenmiş bir teoriyle tekrar düşünmek olduğunu söyler (Mendelson, 1979, ss. 45-46). Böylesi bir tavır alış da Habermas'ın pozisyonunu Gadamer'e yaklaştırır. McCarthy, Habermas'ın sosyotarihsel öğelere önem vererek gelenekle felsefenin bu bağlamda bağı kurduğunu iddia eder. Habermas'ın iletişimin evrensel bir iddiası olabileceğini kabul ettiğini ama bunun transandantal iddialarla aynı türde olmadığını savunur. McCarthy, Habermas'ın eleştirel düşüncesinin nihai temeller, zamansız gerçekler ve ıslah olmaz sezgiler veya benzerleriyle ilgili olmadığını ve Habermas'ın pozisyonunun aslında Gadamer'in inandığından daha fazla biçimde Gadamer'e yakın olduğunu iddia eder (McCarthy, 1990, s. 645).

### 2.3. Habermas ve Gadamer'in Anlama Konusunda Görüş Farklılıkları

Habermas ve Gadamer'in "anlama" konusunda görüş farklılıkları, her iki filozofun felsefelerini farklı şekilde etkilemiştir. Bu bağlamda öncelikle Gadamer için önemli bir kavram olan *verstehen* kavramına değinmek gerekir: Yeterli ölçüde kurumlaşmış dil oyunlarında anlama problematik olmayan bir

karşılıklı anlama temeline dayanır – o, etkileşime dayalı bir süreç değil, bir yaşantı/hayat icrasıdır. Wittgenstein için anlama, ‘yerli’ konuşucuları kendi hayat formlarında sosyalleştiren eğitimin fiili tekrarıyla sınırlıdır. Gadamer için dilin bu kavranışı, lingüistik kuralların uygulanmasına refakat eden düşünme yalnızca bir dil oyunu problematik hal aldığı anda ortaya çıktığı için hiçbir surette ‘gerçek anlama’ (verstehen) değildir (Habermas, 2002, s. 203). Yine Habermas, dilin evrenselliğinin hermeneutiğinin evrenselliğinin temeli olduğu düşüncesine karşı çıkar. Habermas, Gadamer’in fikrini dilin ikili doğasını ihmal ettiği için eleştirir. Dil bir yandan tahakküm ve sosyal otorite için bir araç olarak hizmet ederken, diğer yandan sistemik çarpıtmaya yol açan bilinçaltı unsurlardan etkilenir (Negru, 2007, s. 116) Gadamer için gerçek anlama, gerçekleşmesi için hermeneutikçi, bilimsel yöntemde olanın aksine nesneye uzak ve objektif olmamalı, gelenekle iç içe olmalıdır. Yani özne Hegel’deki refleksiyon anlayışına benzer bir şekilde nesneye reflektif bir ilişki içerisinde bulunmamalıdır. Onun ‘ufukların kaynaşması’ teorisi de zaten bununla bağlantılıdır. Düşünürüne göre “aralarında iletişim kurmaları gereken partnerlerden herbiri bir ufuk içinde yaşarlar. Bu yüzden Gadamer, etkili hermeneutik iletişimi (*verständigung*) ufukların kaynaşması (*verschmelzung*) olarak yeniden takdim eder” (Habermas, 2002, s. 208).

Gadamer bunlarla bağlantılı biçimde pozitivist anlayışın temeli ve sonucu olarak gördüğü ‘Aydınlanma’yı önyargılara karşı bir önyargı olarak görür; onun diğer önyargılardan üstün olmadığını savunur. Gadamer buna ek olarak gelenek, kültür, din, sanat, siyaset ve benzeri yapılar olmadan gerçek bir anlama edimini söyler. Gadamer’e göre “anlama ve anlaşılmanın doğru yorumlanması olgusu yalnızca insan bilimleri metodolojisine özgü bir sorun değildir” (Gadamer, 2004: s. xx). Bu hususun bütünlüklü olarak anlaşılabilmesi için Mendelson’un yorumları büyük önem arz etmektedir:

Gadamer, bilimciliğin ve teknolojik rasyonalitenin panzehiri olarak basitçe "pratik aklı" savunma eğilimindedir. Habermas bunun yeterli olmadığına işaret etmekte haklıdır. Aydınlanmanın din eleştirisinden ve Marx, Freud ve Nietzsche'nin içgörülerinden sonra, pratik aklın ve onu ayakta tutan ortak inançlar alanının ideolojik olabileceğini ve bu nedenle bir teorinin merceğinden incelenmesi ve eleştirilmesi gerektiğini kabul etmek gerekir. Pratik aklın yalnızca teknolojik akla karşı değil, zaman zaman kendi sınırlamalarına karşı da savunulması gerekir. Ancak Gadamer ve diğer Heideggerciler, yansıtma ve eleştirinin önemini kabul etmekle birlikte (ve Gadamer'in eleştiri modeli açıkça pozitivist hermeneutik saldırıdır) nihayetinde hermeneutik anlayış ve pratik aklın bir tür Aydınlanma öncesi, yarı Aristotelesçi savunusuna geri dönme eğilimindedir. Dolayısıyla Habermas'ın iletişim teorisine karşı önerdiğim

teorik olarak bilgilendirilmiş içkin eleştiri modeli, Gadamer'in hermeneutik idealizminin ötesine geçen üçüncü bir alternatiftir. (Mendeson, s. 71)

Bununla birlikte Habermas, Gadamer'in bu eleştirisine kısmen katılır. O da Gadamer gibi bilimsel yöntemin objektifliğe saplantı derecesinde bağlı olmasının yanlışlığını kabul eder ve bağlantılı olarak pozitivizmi eleştirir. Ancak Gadamer'in anlama ediminin içindeki refleksiyonun önemini tam olarak anlayamadığını savunur. Habermas, refleksiyonun dogmatik olanı anlayabileceği gibi aşabileceğini de öne sürer. Otorite ve bilgi, Habermas için ortak bir noktada birleşmezler. Dolayısıyla Gadamer'in 'Aydınlanma'yı eleştirmek ve geleneği aklamak için kullandığı reflektif düşünce, Habermas'ın yaklaşımıyla aynı zamanda tüm bunlara karşı eleştirel olarak da kullanılabilir. Özetle, Habermas için refleksiyon bazen de eleştirel refleksiyondur; çünkü geleneksel otoritelerin baskı ve güçle otorite olduğunu anlamamızı sağlar. Habermas Gadamer'in eleştirel refleksiyonun gücünü görmezden gelişini onun hermeneutiğinin en büyük sınırlılığı olarak görür (Malpas, 2022).

### 3. SONUÇ

Nihayetinde Habermas tüm bu sorunlara bir çözüm olarak gördüğü eleştirel farkındalığı olan bir hermeneutik önerir; zira Habermas için hermeneutik bir sanat öğretisi veya başka bir şey değil bir eleştiri olmalıdır (Habermas, 2011, s. 359). Bu da konsensusla ulaşılabilen, kısıtlanmamış ve hâkimiyet altına alınmamış ve sahte olmayan bir iletişimle mümkündür.<sup>43</sup> Dolayısıyla Habermas, bireylerin özgürce kabul ettiğini düşündüğü din veya ideolojiler gibi otoritelerin, aslında onların bilmesinin sınırlarını belirlediğini savunmaktadır. Eş deyişle, sahte iletişim Habermas'a göre yanlış bilinçle özdeştir.

Gadameri hermeneutiğe karşı çıkmaya da ama ona değişim önerileri sunan, eleştirel farkındalığa sahip bir hermeneutik, bireylere özgürlüklerini kısıtlayan otoritelerden eleştirel bir refleksiyonla kurtulma olanağı sağlayacaktır. Bu bakımdan Gadamer kendi hermeneutiğini yeni bir bilme yolu olarak ortaya koymuştur. Bunu da '*verstehen*'i temel bilme modu şeklinde kabul ederek gerçekleştirmeye çalışmıştır. Habermas ise Gadamer'in felsefesini oluştururken otoritenin bireyin özgürlüğü üzerinde oluşturabileceği baskıyı ve sahte iletişim olgusunu hesaba katmadığını savunur. Habermas'a göre böylesi bir baskı altında ve sahte-iletimde taraflar yanlış bir iletişim

<sup>43</sup> Jürgen Habermas yaygın olarak müzakereci demokratik yaklaşımın savunucusu olarak bilinir. Habermas'ın söylem etiği, özünde, demokratik müzakerenin normatif temellerini dilin rasyonel temellerinde tanımlamaya yönelik sistematik bir çabadır. Habermas'a göre, ne zaman karşılıklı anlayış (*Verständigung*) arayışının varoluşsal pratiğine girsek, anlaşmalar (*Einverständnis*) kurabileceğimizi öngörürüz. Başka bir deyişle, birbirimizi anlamaya yönelik iletişimsel yeteneğimiz bize anlaşmalar oluşturmak için müzakere kapasitesi sağlar (Susen, 2018: 43).

içinde olduklarını anlamayarak hâkimiyet altında kalacaklar ve asla gerçekten özgürleşemeyeceklerdir.

Bununla birlikte, iki düşünürün ortak noktaları zıtlıklarından daha fazladır. Örneğin, “The Habermas-Gadamer Debate” (“Habermas-Gadamer Tartışması”) adlı makalenin yazarı olan Jack Mendelson’a göre sıradan bir gözlemci için bile hermeneutik ile Eleştirel Teori arasındaki tözsel yakınlık oldukça açıktır. Eleştirel Teori için hermeneutik araçsal aklın bir eleştirisi olarak ortaya çıkmaktadır ve Wilhelm Dilthey ve György Lukács’ın çalışmalarında olduğu gibi pozitivism ve modern bilimlerin toplumdaki uzaklaşmasına dair eleştirileriyle paralellikler taşımaktadır. Yine Heidegger ve Gadamer de açık bir şekilde bilimcilik (*scientism*) ve nesnelcilik (*objectivism*) akımlarının eleştirisine katılmış ve bilimsel-teknolojik bir uygarlığın tek başına yetersiz, eksik kalacağını iddia etmişlerdir. Epistemolojik bir seviyede hermeneutik, Eleştirel Teori gibi doğa bilimlerinin nesneleştirme yöntemlerinin kısıtlılığını ortaya koyarken, farklı türden söylemlerin de geçerli olabileceğini göstermeye çalışmıştır. Apel’in de işaret ettiği gibi Habermas’ın belli türden salt bilime dayalı ve toplumsal yaşamı değerlendirmeye katmayan türden yarı-transandantal bir yaklaşıma yönelik eleştirisini sadece Marx’ta değil Heidegger’de de temellendirmek mümkündür (Mendelson, 1979, s. 45). Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere Habermas’ın ve Eleştirel Teori’nin hermeneutikten elde ettiği birçok kazanım vardır ve bu özellikle Habermas nezdinde Eleştirel Teori’de dönüşümü beraberinde getirmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmada Habermas ve Gadamer’in hermeneutik kavramlarının karşılaştırmalı incelemesiyle yorum, anlam ve anlamamanın bir çözümlemesi serimlenmiştir. Bu iki büyük düşünür bize, adeta her biri değerli içgörü ve görüşlere sahip, dünyaya bakabileceğimiz iki ayrı gözlük sunmuşlardır. Habermas’ın eleştirel hermeneutiği, iletişimimizi ve kültürel temsillerimizi sıklıkla şekillendiren gizli ideolojileri ortaya çıkarmıştır. Yine dilin kültürel ve siyasi unsurlarına yaptığı vurgu, yorumlamanın içinde gerçekleştiği daha geniş çevreyi dikkate almanın önemini vurgulamıştır. Ayrıca, onun iletişimsel modeli bize hermeneutiğe farklı bir yaklaşım için eleştirel bir çerçeve sağlamıştır. Öte yandan Gadamer’in hermeneutiği bize anlamın tarihsel ve kültürel gömülülüğünü hatırlatmıştır. Onun teorisi aracılığıyla yorumlamanın geçmişle dinamik bir tartışma, bugüne bakış açımızı sürekli etkileyen bir diyalog olduğunu anlamış oluruz.

Gadamer, kişisel deneyimlerin ve önyargıların düşüncemizi şekillendirmedeki etkisini kabul ederek yorumlamanın öznelliğini vurgulamıştır. Bu karşılaştırmalı analizin sonuna geldiğimizde, kendimizi yorumlama açısından bir yol ayrımında buluyoruz. Habermas ve Gadamer’in hermeneutik kavrayışları yalnızca metinlerle, kültürle ve birbirimizle nasıl etkileşim kurduğumuza dair anlayışımızı genişletmekle kalmamış, aynı

zamanda bizi çevreleyen geniş anlam dokusunu eleştirel bir şekilde değerlendirmemiz için bize araçlar da sağlamıştır.

Nihayetinde, Habermas ve Gadamer'in çabalarının bir arada düşünülmesi akıl ve geleneğin otoritesi arasında gerçekte bir çatışma olmadığı düşüncesinin savunulmasıdır. Geleneğin anlama edimini güdümlleyen bir otorite olarak kabul edilebilmesi onun akla uygun olmasıyla mümkündür (Nuyen, 1995, s. 431). Aklı kullanmaya yönelik bir gelenek olmadan, hiçbir teori kimseyi ikna edemeyecektir. Aynı zamanda, hiçbir gelenek kendisine dönük eleştirel bir refleksiyon gerçekleştirmeden gelişemeyecek ve hatta bunun da ötesinde kendini kalıcı biçimde kabul ettiremeyecektir.

#### ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarın herhangi bir çıkara dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

#### ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

#### MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

#### YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

#### KAYNAKÇA

- Alexander, J. A. Thompson, K. Edles, L. D. (2011). *Contemporary Introduction to Sociology Culture and Society in Transition*, London: Paradigm Publishers.
- Gadamer, H-G. (1990). Reply to my Critics. Gayle L. Ormiston and Alan D. Schrift (Ed.), *The Hermeneutic Tradition from Ast to Ricoeur* içinde, Albany: SUNY Press.
- Gadamer, H-G. (2004). *Truth and Method*, (Joel Weinsheimer & Donald G. Marshall, Çev.), London: Continuum.
- Habermas, J. (2002). Gadamer'in Hakikat ve Yöntem'inin Eleştirisi, *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler* içinde, (Hüsamettin Arslan, Çev.) İstanbul: Paradigma.
- Habermas, J. (1970). On Systematically Distorted Communication, *Inquiry*, 13(1-4), 205-218.
- Habermas, J. (1988). *On the Logic of the Social Sciences*, (Shierry Weber NicholSEN, Jerry A. Stark Çev.) Cambridge, MA: MIT Press.

- Habermas, J. (2011). *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, (Mustafa Tüzel, Çev.) İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Honneth, Axel. (1979). Communication and Reconciliation: Habermas' Critique of Adorno, *Telos*, 39. 45-61.
- Horkheimer, M. (2005). *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*, (Çiğdem Dürüşken, Çev.), Mustafa Düzeli, İstanbul: Cogito, İstanbul.
- Leinfellner, E. (1977). A Linguistic View Of Habermas' Theory of Communicative Competence. *Transactions of the Nebraska Academy of Sciences and Affiliated Societies*, 4, 181-184.
- Malpas, J. (2022). Hans-Georg Gadamer, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2022 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (Ed.), <<https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/gadamer/>>.
- Marcuse, H. (2009). *Negations: Essays in Critical Theory*, London: Mayfly Books.
- McCarthy, T. (1990). Ironist Theory as a Vocation: A Response to Rorty's Reply, *Critical Inquiry*, 16(3), 644-655.
- McCarthy, T. (1988). Introduction, *On the Logic of the Social Sciences* içinde, (Shierry Weber Nicholse, Jerry A. Stark Çev.) Cambridge, MA: MIT Press.
- Mendelson, J. (1979). The Habermas-Gadamer Debate, *New German Critique*, Duke University Press, 18, 44-73.
- Negru, T. (2007). Gadamer-Habermas Debate and Universality of Hermeneutics, *Cultura International Journal of Philosophy of Culture and Axiology* 4(1), 113-119.
- Nuyen, A. T. (1995). Critique of Ideology: Hermeneutics or Critical Theory?, *Human Studies*, 17(4), 419-432.
- Sevilla, S. (1997). Critical Theory and Rationality, *Boundary 2 An International Journal of Literature and Culture*, 24(1), 59-77.
- Susen, S. (2018). Jürgen Habermas: Between Democratic Deliberation and Deliberative Democracy. Wodak, R. & Forchtner, B. (Ed.), *The Routledge Handbook of Language and Politics* içinde, Abingdon: Routledge.
- Wright, Q. (1947). The Law of the Nuremberg Trial, *The American Journal of International Law*, 41(1), 38-72.